

Редчиць Т. В.

Черкаський державний технологічний університет

Багач І. Г.

Черкаський державний технологічний університет

АДАПТАЦІЯ КУЛЬТУРНОСПЕЦИФІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ПЕРЕКЛАДІ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті здійснено комплексний аналіз процесу адаптації культурноспецифічних елементів у перекладі з німецької мови на українську, що є актуальним у контексті зростання інтенсивності міжкультурної комунікації та потреби у збереженні культурної ідентичності тексту мови оригіналу. Авторами розглянуто культурноспецифічні елементи як знакові одиниці, що репрезентують національно-культурні реалії, ідентичнісні концепти та ментальні матриці мовної спільноти мови оригіналу. З урахуванням прагматичних, лінгвістичних і культурних чинників визначено основні механізми адаптації культурноспецифічних елементів, серед яких транскрипція, описовий переклад, культурна заміна, уніфікація, генералізація та редукція. Типологізовано культурноспецифічні одиниці за тематично-семантичною ознакою: до основних категорій віднесено реалії побуту, соціальних і релігійних практик, політичні та адміністративні терміни, фразеологізми, а також елементи освітньої й правової сфер. Особливу увагу приділено аналізу перекладацьких стратегій – доместикації, форенізації та глокалізації – з урахуванням жанрових характеристик тексту, прагматичних очікувань цільової аудиторії та ступеня міжкультурної інтерференції. У межах дослідження обґрунтовано, що перекладач виступає не лише як мовний посередник, а і як інтерпретатор і ретранслятор культурної інформації, що вимагає високого рівня міжкультурної компетентності. У висновках акцентовано увагу на потребі подальшого дослідження динаміки функціонування культурноспецифічних елементів у перекладі з використанням корпусних, контекстуально-прагматичних та когнітивних підходів.

Ключові слова: адаптація, доместикація, міжкультурна інтерференція, перекладацькі стратегії, типологізація, коренізація.

Постановка проблеми. У межах сучасної парадигми міжкультурної комунікації переклад виступає не лише як лінгвістичний акт, а як комплексна когнітивно-культурна діяльність, що передбачає трансфер концептів, репрезентованих у мові оригіналу, у систему координат цільової культури. Однією з найбільш складних і водночас концептуально важливих проблем перекладознавства є відтворення культурноспецифічних елементів (КСЕ), які функціонують як маркери національної ідентичності, ментальних моделей і ціннісних орієнтацій мовного колективу.

КСЕ охоплюють широкий спектр лексичних одиниць – від реалій, топонімів, історико-культурних алюзій до ідіоматичних виразів, формул етикету та прагматично забарвлених висловлювань. Їх адекватна трансляція у перекладі з німецької мови на українську становить значні труднощі, зумовлені відсутністю функціональних або семантичних еквівалентів, розбіжностями

у прагматичних очікуваннях реципієнтів, а також асиметрією культурних кодів мови оригіналу та мови перекладу.

Попри наявність низки концептуальних підходів до перекладу КСЕ (доместикація, форенізація, глокалізація тощо), досі залишається відкритим питання щодо оптимального ступеня інтервенції перекладача у текст з метою забезпечення комунікативної ефективності без спотворення авторського задуму та культурної специфіки мови оригіналу. Це зумовлює необхідність подальшого системного аналізу механізмів адаптації КСЕ у німецько-українському перекладі, їхньої типологізації, а також вивчення стратегій перекладацької інтерпретації в умовах міжкультурної інтерференції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика перекладу КСЕ, зокрема реалій, безеквівалентної лексики та ідіоматичних виразів, посідає значне місце у сучасному вітчизняному та

закордонному перекладознавстві. Серед ключових досліджень, що становлять теоретико-методологічну базу цієї статті, варто відзначити роботу Н. Абабілової та І. Усаченко, які здійснили огляд основних підходів до класифікації та перекладу реалій у вітчизняній та закордонній науці. Автори виокремлюють різні типи реалій (етнографічні, соціально-політичні, історичні) і підкреслюють необхідність гнучкого застосування таких стратегій, як транскрипція, калькування, описовий переклад і адаптація [1].

Питання перекладу соціально-політичних реалій є предметом окремого аналізу в роботі І. Баланика та В. Бялика. Дослідники акцентують увагу на труднощах відтворення таких одиниць у зв'язку з їх високою культурною маркованістю та динамікою суспільно-політичного контексту, пропонуючи багаторівневу стратегію перекладу з урахуванням жанрових особливостей [2]. Ю. Макаренко та А. Советна зосереджують увагу на особливостях перекладу КСЕ у детективній прозі, зокрема романах Агати Крісті. Хоча мова йде переважно про англійсько-український переклад, спостереження щодо балансування між автентичністю та прийнятністю перекладеного тексту є релевантними й для німецько-української перекладацької практики [5].

Актуальним є також дослідження І. Кабаченко та І. Малашевської, у якому акцентовано увагу на практичних труднощах перекладу німецьких КСЕ. У статті висвітлюються типові помилки при перекладі КСЕ та пропонуються оптимальні моделі трансляції з урахуванням комунікативної мети [4]. І. Гаврилова та О. Атанасова досліджують функціонування безеквівалентної лексики на матеріалі художнього перекладу казок братів Грім. Авторки підкреслюють важливість збереження образної структури та стилістичного навантаження таких лексем у межах контексту, що корелює з нашою метою збереження культурної специфіки при перекладі з німецької мови [3]. У роботі К. Подорожної реалії розглядаються як складова безеквівалентної лексики. Авторка формулює типологічну схему і розмежовує поняття «реалія» та «лексема без еквівалента», що є важливим для коректної класифікації КСЕ [6].

Цінними є також студії, що мають міжмовний порівняльний характер. Зокрема, Н. Толстих аналізує специфіку перекладу безеквівалентної лексики латинською мовою, що дає підстави для зіставлення прийомів адаптації у різних мовних парах та окреслення універсальних перекладацьких стратегій [7]. Г. Удовіченко досліджує пере-

клад міфологічних реалій у межах літературного перекладу, демонструючи приклади глибокої інтерпретації культурних алюзій та символів [8].

Таким чином, зазначені джерела репрезентують широкий спектр підходів до вивчення КСЕ у мові перекладу, що дозволяє сформувати цілісне уявлення про сучасні теоретичні та практичні орієнтири у цій галузі. Усі проаналізовані роботи доповнюють одне одного і формують основу для розробки комплексної моделі перекладу КСЕ з урахуванням інтердисциплінарного підходу.

Постановка завдання. Метою статті є всебічне дослідження особливостей адаптації КСЕ у перекладі з німецької мови на українську з урахуванням теоретичних засад перекладознавства і лінгвокультурології, а також виявлення ефективних стратегій перекладацької інтерпретації в умовах міжкультурної інтерференції. Задля досягнення поставленої мети передбачено здійснення типологізації КСЕ, аналіз відповідних перекладацьких механізмів та оцінку релевантності доместикаційних і форенізаційних підходів залежно від комунікативного завдання та жанрово-стилістичних характеристик тексту.

Виклад основного матеріалу. Як вже було зазначено вище, у сучасному перекладознавстві все більшої уваги набуває питання адаптації КСЕ, що репрезентують національно марковані реалії, концепти та стійкі мовні структури, інтегровані у систему цінностей, традицій і соціальних практик певного мовного колективу. Зокрема, у німецько-українському перекладі виявляється необхідність комплексного підходу до відтворення таких елементів з урахуванням семантичної глибини, прагматичних настанов і очікувань цільової аудиторії. У цьому контексті доречним є звернення до механізмів, які забезпечують ефективну трансляцію КСЕ без втрати змістової насиченості.

Серед провідних механізмів адаптації КСЕ у перекладі з німецької мови на українську особливе місце посідають транскрипція та транслітерація, які забезпечують збереження фонетичної форми мови оригіналу. Ці стратегії дозволяють зберегти культурну ідентичність первинного тексту, сприяючи актуалізації автентичних реалій у свідомості реципієнта перекладу. Наприклад, лексеми *Bundeswehr*, *Oktoberfest*, *Schrebergarten* та *Biergarten* передаються відповідно як *Бундесвер*, *Октоберфест*, *Шребергартен* і *Біргартен*. У наведених випадках досягається збереження як зовнішньої форми, так і семантичного навантаження, притаманного цим одиницям у межах

німецькомовного культурного простору. За умови відсутності еквівалентної реалії в українській культурі, вживання транскрибованої чи транслітерованої форми доцільно супроводжувати коментарем або приміткою. Наприклад, при першому згадуванні терміна *Bundestag* варто зазначити: «*Бундестаг (федеральний парламент Німеччини)*». Така практика дозволяє зберегти семантичну точність і забезпечити адекватне сприйняття специфічної інформації без втрати її змістової цінності.

Окрему групу перекладацьких стратегій становить описовий переклад, метою якого є відтворення функціонального змісту терміна або реалії засобами реципієнтної мови. Цей підхід передбачає перефразування з метою досягнення змістової прозорості для читача, особливо в тих випадках, коли пряма передача форми є неінформативною. Так, німецьке *Abitur* доцільно перекладати як *випускний іспит у гімназії, що дає право на вступ до університету*. Лексема *Kaffeeklatsch* може бути передана як *неформальні дружні посиденьки за кавою*, а *Schultüte* – як *святковий пакет з подарунками, який дитина отримує на перший день у школі*. Використання описових конструкцій забезпечує збереження прагматичної функції оригінального елемента і дозволяє реалізувати перекладацьке завдання у повному обсязі, не втрачаючи зв'язку з культурним контекстом мови оригіналу. Застосування цієї стратегії є особливо виправданим у текстах, орієнтованих на нефахову аудиторію, а також у навчальних матеріалах, де необхідним є забезпечення доступності змісту без спотворення його сутнісного наповнення. У такий спосіб досягається не лише інформативна адекватність, а й реалізується мета культурної інтерпретації реалій у міжмовному комунікативному акті.

Культурна заміна передбачає підбір аналогічного за функцією або емоційним забарвленням елемента з культури реципієнта. Так, *Fasching* (карнавал, поширений у південних регіонах Німеччини) може бути адаптовано як *Масляна* у популярному або публіцистичному дискурсі, з метою викликати у читача аналогічні культурні асоціації.

Механізми уніфікації та генералізації застосовуються у випадках, коли конкретна одиниця не має точного відповідника, але її можна передати через ширше або узагальнене поняття. Наприклад, *Landtag* часто перекладається як *регіональний парламент*, що забезпечує зрозумілість терміна в межах політичної структури, знайомої

українському читачеві. Водночас редукція (опущення) може бути виправданою тоді, коли КСЕ не є ключовим для загального змісту, а його переклад лише ускладнив би сприйняття тексту без доданої цінності.

Варто зазначити, що вибір того чи іншого механізму детермінується низкою чинників, зокрема жанрово-стильовою приналежністю тексту, соціокультурним статусом реципієнта та комунікативною інтенцією автора. Відповідно до загально-визнаних підходів у межах лінгвокультурології та перекладознавства, КСЕ доцільно типологізувати за тематично-семантичною ознакою, що дозволяє систематизувати перекладацькі стратегії та обґрунтувати їхню релевантність у конкретному контексті. У німецькій мові КСЕ охоплюють широкий спектр одиниць, які виконують не лише денотативну, а й культурно-ідентифікаційну функцію.

Зокрема, до **КСЕ побуту та соціальних практик** належать такі лексеми, як *Schultüte* (традиційний подарунок першокласнику на початку навчального року), *Kaffeekränzchen* (невимушені зустрічі за кавою в тісному колі), *Stammtisch* (постійно зарезервований стіл для регулярної групи гостей у закладах харчування), *Gartenlaube* (садова альтанка, поширена в німецьких дачних культурах), *Jugendherberge* (бюджетне житло для молоді). Ці елементи несуть значне культурне навантаження та часто вимагають описового перекладу або супровідних пояснень у тексті.

До **релігійних та ритуальних КСЕ** можна віднести *Konfirmation* (обряд конфірмації в протестантських громадах), *Advents Kranz* (різдвяний вінок, що символізує чотири тижні перед Різдвом), *Martinstag* (свято Святого Мартіна з притаманними йому обрядами та дитячими парадами). У перекладі такі одиниці нерідко залишаються нефіксованими або передаються комбіновано – транскрипцією з коротким роз'ясненням.

Політичні та адміністративні одиниці також мають яскраво виражену культурну специфіку. Наприклад, *Bundestag* (федеральний парламент ФРН), *Länderfinanzausgleich* (система фінансового вирівнювання між федеральними землями), *Landkreis* (адміністративна одиниця, еквівалентна району). У таких випадках доцільним є або прямий переклад з уточненням, або збереження мови оригіналу із приміткою.

До **фразеологізмів та ідіом** належать численні КСЕ, які репрезентують специфіку німецького мислення та емоційного вираження. Наприклад, *den Nagel auf den Kopf treffen* (букв. «влучити цвя-

хом у голову» – тобто «точно влучити в суть»), *auf Wolke sieben sein* («бути на сьомому небі»), *jemandem einen Korb geben* («відмовити комусь» у романтичному чи діловому плані), *das ist nicht mein Bier* («це не моя справа»). Переклад таких одиниць вимагає підбору функціональних або стилістично рівнозначних аналогів у мові перекладу.

У межах **освітньої та правової сфер** широко вживаними є терміни *Abitur* (випускний іспит у гімназії), *Hochschule* (заклад вищої освіти), *Bachelorstudium* (бакалаврат), *Studiengebühren* (плата за навчання), *Arbeitslosengeld II* (вид соціальної допомоги). Їхній переклад передбачає опис або добір функціонального еквівалента, що відповідає структурі мови оригіналу.

З урахуванням наведених міркувань, КСЕ доцільно розглядати не лише як семантичні одиниці, що функціонують у межах певної мовної системи, а й як знакові маркери національного коду, які нагромаджують колективний досвід і слугують вербалізованими носіями історично сформованих культурних смислів. Їхня природа зумовлює репрезентацію унікальних соціокультурних реалій, притаманних конкретній мовній спільноті, що своєю чергою обумовлює необхідність міждисциплінарного підходу до їх відтворення у перекладацькій практиці. Таким чином, ефективна передача КСЕ у перекладі передбачає не лише володіння лінгвістичними знаннями, а й високий рівень культурної, прагматичної та дискурсивної компетентності перекладача, оскільки мова в цьому контексті виступає носієм не тільки інформації, а й багатовимірного культурного досвіду.

У цьому зв'язку процес перекладу КСЕ не може зводитися до механічного відтворення мовних структур, оскільки він постає як складна інтерпретаційна діяльність, спрямована на досягнення міжкультурного порозуміння. Перекладач виконує функцію медіатора між двома культурними системами, і його завдання полягає не лише у збереженні змістової точності, а й у забезпеченні функціонального еквівалента КСЕ у новому комунікативному середовищі. У цьому аспекті перекладач розглядається як активний учасник процесу культурної медіації, здатний здійснювати релевантне тлумачення й адаптацію культурних смислів відповідно до очікувань цільової аудиторії.

Умови міжкультурної взаємодії вимагають від перекладача прийняття стратегічних рішень щодо репрезентації КСЕ у мові перекладу. Основна дилема полягає у виборі між форенізацією, що орієнтована на збереження культурної спе-

цифіки мови оригіналу, та доместикацією, яка передбачає адаптацію елементів до культурного простору мови перекладу. Форенізація дозволяє читачеві ознайомитися з автентичним культурним контекстом, однак може ускладнити сприйняття тексту. Доместикація, навпаки, сприяє кращому розумінню змісту, проте нерідко супроводжується редукцією культурного навантаження та зміщенням оригінальних смислів.

У цьому контексті особливого значення набуває гібридна стратегія глокалізації, яка інтегрує локальні та глобальні компоненти. Такий підхід дає змогу досягнути динамічного балансу між точністю передавання культурної інформації та забезпеченням її доступності для реципієнта. Глокалізація виявляється релевантною насамперед у тих випадках, коли перекладаються тексти, зорієнтовані на міжкультурну комунікацію, де збереження культурних маркерів відіграє ключову роль у цілісному сприйнятті повідомлення.

Таким чином, адекватне відтворення КСЕ у перекладі з німецької мови потребує системного підходу, який включає контекстуальний аналіз лінгвокультурних особливостей мови оригіналу, свідомий вибір перекладацьких стратегій, а також глибоке розуміння соціокультурних реалій обох мовних спільнот. У цьому процесі перекладач виступає не лише як носій професійної компетентності, а й як інтерпретатор культурних значень, здатний забезпечити їхню адекватну репрезентацію в іншомовному дискурсі. Це своєю чергою вимагає розвитку міжкультурної рефлексії, емпатійного мислення та здатності до гнучкої адаптації в умовах складних перекладацьких ситуацій.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що КСЕ постають ключовими носіями національно-культурного коду мови оригіналу та суттєво ускладнюють міжмовну трансляцію. Їхнє адекватне відтворення у перекладі з німецької мови вимагає застосування низки адаптаційних механізмів, зокрема транскрипції, описового перекладу, культурної заміни, генералізації та редукції. Вибір конкретного способу перекладацької інтерпретації залежить від типу КСЕ, жанрових особливостей тексту, очікувань цільової аудиторії та рівня міжкультурної інтерференції.

Типологізація КСЕ за тематично-семантичною ознакою (реалії побуту, соціокультурні традиції, політичні та адміністративні терміни, фразеологізми, елементи освітньої та правової систем) дозволила впорядкувати об'єкт дослідження та встановити кореляцію між типом КСЕ та вибором

перекладацької стратегії. При цьому, як засвідчив аналіз, доместикація доцільна у текстах популярного дискурсу, тоді як форенізація – у фахових і художніх перекладах, де важливо зберегти культурну автентичність.

Таким чином, переклад КСЕ потребує не лише високої мовної компетенції, а й глибокого розуміння культурної специфіки мови оригіналу, що виводить перекладацьку діяльність у площину міжкультурної медіації.

З огляду на складність проблематики, перспективними напрямками подальших досліджень є розробка системної класифікації перекладацьких трансформацій щодо КСЕ у різних жанрах (художній, публіцистичний, юридичний, технічний переклад); аналіз впливу соціокультурного контексту на рецепцію КСЕ у перекладених текстах, а також вивчення міжкультурної компетентності перекладача як чинника, що впливає на якість інтерпретації КСЕ.

Список літератури:

1. Абабілова Н., Усаченко І. Реалія як об'єкт досліджень вітчизняних та зарубіжних перекладознавців. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Мовознавство*. 2017. Вип. 2(28). С. 4-9.
2. Баланик І. Д., Бялик В. Д. Труднощі та способи перекладу у суспільно-політичних реаліях. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Т. 31 (70), № 2, ч. 2. С. 11-15.
3. Гаврилова І. М., Атанасова О. А. Переклад безеквівалентної лексики на матеріалі казок братів Грімм. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. № 14, т. 2. С. 96-102.
4. Кабаченко І. Л., Малашевська І. Я. Труднощі перекладу німецьких реалій. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 33, т. 2. С. 108-112.
5. Макаренко Ю. Г., Советна А. В. Особливості відтворення реалій при перекладі романів Агати Крісті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2016. № 24. Том 2. С. 123-125.
6. Подорожна К. Ю. Місце реалій у системі безеквівалентної лексики. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. Чернівці. Германська філологія*. 2014. Вип. 692-693. С. 174-178.
7. Толстих Н. В. Специфіка перекладу сучасної безеквівалентної лексики латинською мовою (на матеріалі філософської казки Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц»). *Закарпатські філологічні студії*. 2020. № 14, т. 1. С. 266-270.
8. Удовіченко Г. М. Особливості відтворення міфологічних реалій в англійському перекладі драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». *Записки з романо-германської філології*. 2016. Вип. 2. С. 77-85.

Redchyts T. V., Bahach I. H. ADAPTATION OF CULTURALLY SPECIFIC ELEMENTS IN TRANSLATION FROM GERMAN

The article provides a comprehensive analysis of the process of adapting culturally specific elements in translation from German into Ukrainian, which is relevant in the context of the growing intensity of intercultural communication and the need to preserve the cultural identity of the source language text. The authors consider culturally specific elements as sign units representing national and cultural realities, identity concepts and mental matrices of the linguistic community of the source language. Taking into account pragmatic, linguistic and cultural factors, the main mechanisms of adaptation of culturally specific elements are identified, including transcription, descriptive translation, cultural substitution, unification, generalization and reduction. Culturally specific units are typologized according to thematic and semantic features: the main categories include the realities of everyday life, social and religious practices, political and administrative terms, phraseological units, as well as elements of the educational and legal spheres. Particular attention is paid to the analysis of translation strategies such as domestication, fornication, and glocalization, taking into account the genre characteristics of the text, the pragmatic expectations of the target audience, and the degree of intercultural interference. The study substantiates that a translator acts not only as a language intermediary, but also as an interpreter and transmitter of cultural information, which requires a high level of intercultural competence. The conclusions emphasize the need for further research on the dynamics of culturally specific elements in translation using corpus, contextual-pragmatic and cognitive approaches.

Key words: adaptation, domestication, intercultural interference, translation strategies, typologization, rooting.